

СЕМАНТИЧКА АНАЛИЗА ЛЕКСЕМА СА ЗНАЧЕЊЕМ „ЗАОВА” У ГОВОРИМА ПРИЗРЕНСКО-ТИМОЧКЕ ДИЈАЛЕКАТСКЕ ОБЛАСТИ¹

Сажетак: У раду су с лексичко-семантичког становишта представљени алтернативни² називи којима је у говорима призренско-тимочке дијалекатске области снаха именovala мужевљеву сестру. Лексичка грађа ексцерпирана је из дијалекатских речника и допуњена подацима прикупљеним за први том *Српског дијалектолошког атласа*. Подстицај за бављење овом темом произашао је из чињенице да је у речницима поред више различитих фонетских ликова лексеме *заова* забележен и велики број алтернативних (најчешће метафоричких) назива заснованих на колективној експресији језичке заједнице. Забележене номинационе јединице описане су на основу семантичких података који су потврђени у речницима, те сагледане у оквиру семантичких група које је установила М. Бјелетић (1996а: 97), а ми их модификовали у складу с нашом грађом: *именовања која означавају друштвени статус (статус у породици, престижна занимања, титуле)*, *именовања која означавају позитивне људске особине (физичке и психичке)*, *именовања настала према називима различитих реалија*, *именовања настала према називима биљака*, *именовања настала према називима животиња*. Истраживањем је потврђена првобитна претпоставка да су оваква алтернативна именовања најчешће одражавала емотивни став новодоведене младе према мужевљевој сестри, а неретко су имала и профилактичку сврху. Циљ овог рада јесте да се кроз лексичко-семантичку анализу укаже на културне специфичности (веровања, ритуали, симболи и сл.) уткане у семантичке садржаје датих именовања, као и на специфичан однос говорних представника према једном сегменту њиховог окружења.

Кључне речи: српски језик, призренско-тимочка дијалекатска област, лексичко-семантичка анализа, алтернативни називи, лексема *заова*.

Бавећи се детаљним сагледавањем дистрибуције различитих дијалекатских ликова лексеме *заова* на призренско-тимочком ареалу (Савић-Грујић, 2019), наметнуло се питање које је тада било мимо наше пажње, али је представљало подстрек даљем истраживању. Наиме, подстицај за бављење овом

¹ Овај рад финансирао је Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије према Уговору број 451-03-9/2021-14 од 14. 1. 2021. године, који је склопљен с Институтом за српски језик САНУ.

² *Алтернативан* се употребљава у секундарном значењу „који постоји, који се јавља поред онога што је општепризнато” (РМС, 2007: 28).

темом произашао је из чињенице да је у речницима с призренско-тимочке дијалекатске области потврђено 6 различитих фонетских варијанти лексеме *заова*, и чак 20 лексема које су у једној од секундарних семантичких реализација забележене у значењу „заова”. Реч је о алтернативним (најчешће метафоричким) називима које невеста при доласку у нови дом даје мужевљевој сестри.

Српски језик има богат корпус родбинских именована (Бјелетић, 1994: 199) јер се у традиционалној патријархалној култури сваки члан, било крвног или женидбеног сродства, означава посебним називом. Ова именована чувају се неговањем традиционалних сродничких односа (Петровић-Савић, 2011: 181), и док су у прошлости постојале повољне друштвене околности за њихово спонтано одржавање, у данашњим приликама потребан је свестан напор да би се она очувала (Тапоски, 1986: 12). Дијалекатски речници као драгоцене ризнице минулих времена похрањују речи из дубоке старине, а с њима и значења и сазнања која су данас сасвим непозната или позната тек малом броју говорника. Такав је случај и са сегментом српског традиционалног терминолошког система за обележавање сродничких односа који настају склапањем брака. Међу њима су и бројна такозвана невестинска имена којима се у говорима призренско-тимочке дијалекатске области снаха обраћала заови.

Имајући у виду опсежна истраживања која је у вези с родбинском терминологијом на српском говорном подручју спровела М. Бјелетић (1991, 1994, 1995, 1996а, 1996б, 1999, 2001),³ у раду разликујемо: 1. лексеме за номинацију и 2. лексеме за ословљавање.⁴ Од лексема за номинацију у ексцерпираној грађи потврђени су само различити фонетски ликови лексеме *заова* (*зълва*, *зълва*, *зълва*, *зълва*, *зълва*, *зълва*, *зълва*), док су лексеме за ословљавање сагледане у оквиру семантичких група које је успоставила М. Бјелетић (1996а: 97),⁵ а ми их модификовали у складу с нашом грађом, те издвојили следеће семантичке групе и подгрупе:

2. 1. Именована која означавају друштвени статус:

2. 1. а) Именована која означавају статус у породици: *големница*, *дада*, *дода*, *енђибула*, *сја*, *сја*, *сестрица*;

³ Теоријско утемељење овог рада засновано је на опсежним истраживањима која је у вези с родбинском терминологијом на српском говорном подручју спровела М. Бјелетић. Међутим, будући да је српски језик „jedan od onih među indoevropskim jezicima koji ima najsloženiji sistem termina za obeležavanje rodbinskih odnosa” (Marjanović, Savić, 1982: 27), литература о родбинској терминологији релативно је обимна. Термини за означавање родбинских односа сагледавани су у оквиру различитих научних дисциплина, а посебно у домену науке о језику и етнологије. У овом раду осврнућемо се само на оне студије које су релевантне за наш аспект истраживања.

⁴ Ослањајући се на раније успостављене поделе (Vodrogi, 1962; Георгиева, Москва, Радева 1972; Шарапова, 1972), М. Бјелетић (1994: 200) термине сродства дели на *номинационе термине* и *термине за обраћање*.

⁵ За истраживање М. Бјелетић (1996а: 97) релевантна је следећа подела: а) имена која означавају друштвени статус, престижна занимања, титуле; б) имена која означавају позитивне људске особине (физичке и психичке); в) имена настала према називима предмета који се сматрају вредним; г) имена настала према називима биљака.

2. 1. б) Именовања која означавају престижна занимања: *писарка*;
2. 1. в) Именовања која означавају титуле: *везирка*;
2. 2. Именовања која означавају позитивне људске особине (физичке и психичке): *милѐнка, убавѐнка, убавица, убавка*;
2. 3. Именовања настала према називима различитих реалија: *грањица, дўнавка, кїтица / ћїтица, лўтка*;
2. 4. Именовања настала према називима биљака: *јабалчица, пловди́на, трандави́ла*;
2. 5. Именовања настала према називима животиња: *голуби́ца*.

1. Лексеме за номинацију

Значење лексеме *заова* потврђено у већини дијалекатских речника ко-респондира значењу у савременом српском језику, где припада терминологији сродства и значи „мужевљева сестра” (РСАНУ, 1969: 195).

Материјал за први том *Српског дијалектолошког атласа* доноси више различитих фонетских ликова лексеме *заова*: *зълва, зьлва, зьвла, зълва, зьва, зьава, зава*. Исти облици посведочени су и у дијалекатским речницима:⁶

– *Стареја зълва ми је умрела, а онај малеја још работи у Немачко* (Жугић, 2005: 102); – *Ја сам имала само едну зълву, Раду* (Динић, 2008: 218); – *Дете съм остайла куде зълву* (Стојановић, 2010: 276); – *Изорати́мо се са-зълву* (Стојановић, 2010: 248); – *Зава ми се тўј годину одаде* (Златановић, 2011: 145); – *Затѐко три зълве девојђе и ја ћи дарї* (Златковић I, 2014: 312); – *Їма две-зълве жеѐнене* (Златковић I, 2014: 250); – *Зълва је сестра на младожењу* (Ћирић, 2018: 268).

Присан сроднички однос између снахе и заове репрезентује се употребом деминутивно-хипокористичних облика:

зълвица: – *Моја зълвица и ја смо јако живувале и слагале се* (Динић, 2008: 211); *залвѐ*: – *То-е моје залвѐ* (Стојановић, 2010: 248); *залвичѐ*: – *Ће ми буде залвичѐ* (Стојановић, 2010: 248).

С друге стране, шири, културолошки обојен контекст, који упућује на негативан однос снахе и заове, читава се једино у примерима:

– *Неће ти, ћерко, буде лѐко, имаиш ти дѐвери и зълве* (Златановић, 1998: 127); – *Победе ме зълва, ал’ не можѐ да ме растаи од мўжа* (Јовановић, 2004: 399).

О таквом односу сведочи и једна песма из сврљишког краја, где се сви чланови дома у који невеста улази квалификују негативно, па и заове: „заовице кућне испоснице” (Богдановић, 2000: 24). Међутим, овакве квалификације не

⁶ Дијалекатским речницима репрезентована су сва три типа призренско-тимочке дијалекатске области. Пошто значење дате лексеме није условљено територијалном припадношћу, резултати су представљени хронолошки, према години објављивања речника.

морају нужно упућивати на негативан однос снахе и мужевљеве породице, већ њихово успостављање често може имати профилактичку сврху.

2. Лексеме за ословљавање

Ословљавање у оквиру породице и уже групе резултат је „вербалне манифестације патријархалне комуникативне културе” (Рељић, 2016: 147). Употреба одређених форми ословљавања одређена је сложеним системом „културних, комуникацијских – лингвистичких и нелингвистичких правила. Избор и употреба тих правила условљени су друштвено-културним оквиром, ситуационим контекстом, интенцијом саговорника и одређеним лексичко-граматичким обележјима конкретног језика” (Јоцић, 2011: 297).

У патријархалној заједници обичајна пракса налагала је да снаха при ступању у нови дом свим члановима мужевљеве породице да нова имена и тако их надаље ословљава. Успостављање нових именована имало је двојаку функцију. Најпре, алтернативна имена су одражавала емотивни став новодоведене младе према новој родбинској заједници, а неретко су имала и профилактичку сврху, о чему је говорио и Н. Богдановић (2019: 75): „Све нам се чини да таква имена имају и заштитну функцију. Млада/невеста неће, дакле, комуницирати са новом средином преко правих већ преко нових, надевених, сакривених имена. Таква имена обично су лепа, жељена, свесно одабрана, али она треба и да сакрију прави идентитет ради заштите од демонске силе невестине (те непознанице која је ступила у колектив)”.

Нова именовања била су обавезна и употребљавала су се у свим околностима као алтернатива личном имену широм призренско-тимочког ареала.⁷ Међутим, обичај давања нових имена није спецификум само говорног подручја које је предмет нашег истраживања, већ је уобичајено да „код јужних Словена новодоведена снаха надева друга, нова имена свим укућанима, често у оквиру посебног свадбеног ритуала” (Сикимић, 1998: 30). Истраживање Б. Сикимић (1998: 32) показује да се иста именовања заове која се налазе у нашој грађи, користе широм српског говорног подручја. О комуникативној пракси да млада током целог живота чланове мужевљеве породице ословљава новим именима сведочи још запис у *Српском рјечнику*: „Нова млада не смије (од стида) никога у кући звати по имену: зато је обичај да она, пошто се доведе, свим укућанима (мушкомоме и женском) нађе нова имена (само за себе); тако н. п. зове ... жене господом, мамом, наћом, снашом, невом, а ђевојке убавицом, љепотицом, секом, госпођицом, голубицом и. т. д.” (Вук, 1818: 232).

За ословљавање заове у говорима призренско-тимочке дијалекатске области потврђено је чак двадесет различитих именовања (укључујући и фонетске варијанте). Сва именовања детаљно су сагледана у оквиру семантичких група које смо раније навели.⁸

⁷ Лексичка грађа којом располажемо у највећој мери подудара се с оном коју је забележила Б. Савић (1995: 268).

⁸ У оквиру семантичких група грађа је представљена азбучним редом.

2. 1. Именовања која означавају друштвени статус

2. 1. а) Именовања која означавају статус у породици

У РСАНУ (1965: 432) секундарно значење лексеме *големица* јесте „реч одмила којом млађа снаха ословљава старију снаху или заову”. У истом значењу забележена је и у речницима с призренско-тимочког говорног подручја:

– *Големџа ми је деџата чувала док сам болувала* (Златковић I, 2014: 118); – *Ја са, ако сам стара, она си ме ока ко тџ што ме окаше: големџе, јџла да си поорати-мо* (Ћирић, 2018: 123).

Конотативна компонента лексичког значења лексеме *големица* садржи податке о семантичкој маркираности лексеме и експресивном односу говорне заједнице према ономе што лексема значи (Драгићевић, 2007: 60). У конкретном примеру семантичка компонента садржана у мотивној речи *голем*, која се примарно односи на физичку квалификацију номиноване особе, упућује на положај старије мужевљеве сестре у патријархалној заједници, те на социјалнопсихолошки и културни аспект њеног именовања. Заова је *голема* зато што је њен положај у патријархалној породици велики. Она је старија сестра, важан члан породице, а оваквим ословљавањем исказује јој се посебно поштовање.

У традиционалној култури Срба сестра има важну улогу у односу са сестром или братом. Сема блискости која је једна од примарних код назива родбинских односа „што је нарочито евидентно за имена сродника (*сестра, брат, девер* и др.)” (Ристић, Лазић Коњик, 2018: 521), условљава да се употребом хипокористика *сџја, сџка, сестриџа* социјална релација између снахе и заове издиге на виши ниво. У дијалекатским речницима постоји неусаглашеност у вези с критеријумом који се односи на старосну доб именоване особе, те се на основу дефиниција може закључити да се исти назив некада користи за старију, а некада за млађу заову. Међутим, илустративни материјал представља употребу датих назива у контексту, из кога се јасно распознаје да се именовање *сџја* употребљава при обраћању старијој заови, док су именовања *сџка* и *сестриџа* намењена мужевљевој млађој сестри.

– *Невџста зовџ сџјо пџстару зџлву или пџстару снау* (Златковић, 2014: 386); – *Зџлву, која је пџмлада, зовџ сџко или сестриџе* (Златковић, 2014: 386); – *Пџмладу зџлву ока сестриџе* (Златковић, 2014: 390); – *Зџлву која је пџмлада од мџжа ми кришевџла сам сџка или сестриџа* (Ћирић, 2018: 937, 939).

Такође, из свих дефиниција доследно се читава да су забележени хипокористици послужили као средство семантичке диференцијације јер се употребљавају у значењу „назив за заову који јој, од милоште, даје невеста” (Кожељац, 2014: 507).

На присан однос снахе и заове упућује и назив *дада*, који се широм српског говорног подручја употребљава као „назив одмила за мајку, сестру, старију рођаку или старију жену уопште” (РСАНУ, 1966: 17). Међутим, у *Речнику пиротског говора* назив *дада* реферира на млађу заову, док се фонетска варијанта *дода* дефинише као „старија женска особа (сестра, снаха, заова, јетрва)” Златковић I (2014: 144, 158):

– *Најстарата ми је дóда, помладата да́да, а најмладата сестра́ се́ка*; – *Дóда ме нау́чи како да уóдим разбóј* Златковић I (2014: 144, 158).

У *Речнику тимочког говора* у значењу „деверуша, заова” забележена је лексема *ѐнђибула*, а као потврда значењу и употреби наводи се запис из народне песме:

– *Па замоли ѐнђибулу Ма́ру* (н. п.) (Кожељац, 2014: 123).

О архаичној употреби, везаној за народну књижевност, сведочи и чињеница да у осталим дијалекатским речницима с призренско-тимочког ареала нема потврде овој лексеми. С друге стране, у РСАНУ (1959: 122; 1968: 212–213) забележено је више фонетских варијанти, као и семантичка реализација „удата момкова сестра”.⁹

2. 1. б) Именовања која означавају престижна занимања

Чувајући лексику једног говорног подручја, дијалекатски речници сведоче о друштвеним и културним приликама давних времена. Кроз лексички систем рефлектују се традиционална схватања и норме патријархалног друштва које су се строго поштовале у старој српској породици. У социокултурном контексту где је писмен и образован човек био реткост и зато изузетно цењен, ословљавање заове писарком представљало је израз посебног поштовања и упућивало на привилегован друштвени статус именоване особе.¹⁰

– *Ра́ду ча́ Влáјкову, та́ткову ти сестру́ о[д] ч́ичу, што́ 'е сь г у Леба́не, в́икам гу п́исарке, от кько́ сьм дошла́ за ва́шого та́тка* (Жугић, 2005: 272); – *Т́и, п́исарко, ра́но ме пробóуди* (Кожељац, 2014: 380); – *Мéне снаá зовé п́исарће*. – *Снаá ми зовé сестру́ ми п́исарко* (Златковић, 2014: 122); – *Дòк је била́ ж́ива, свé ме је о́кала п́исарће, н́икако по мо́је йме* (Ћирић, 2018: 679).

2. 1. в) Именовања која означавају титуле

Употреба турцизама при ословљавању сродника „сведочи не само о престижу турског језика, већ и о статусу Турака у односу на домаће становништво” (Бјелетић, 1995: 214). Лексема *вези́рка*¹¹ у обраћању заови резултат је вербалних асоцијација дијалекатских говорника заснованих на колективним представама о социокултурном престижу, посведочених у језичком сазнању патријархалних говорника југоисточне Србије. У речницима је у вези са значењем лексеме

⁹ Примарно значење ове лексеме односи се на деверушу, пратиљу невесте на свадби. То може бити било која жена из мужевљева рода, а најчешће је његова сестра. М. Бјелетић (1995: 204) фонетску варијанту *инђа* разматра у оквиру номинационих термина јер и у турском језику припада сфери родбинске терминологије (тур. дијал. *инге*) (Исто: 205).

¹⁰ У вези са сродничким именовањима *писар*, *писарка*, *писарче*, забележеним у *Речнику говора јабланичког краја* Р. Жугић, преносимо једно занимљиво запажање В. Јовановића (2008: 14): „Оне се сасвим лепо уклапају у књижевни систем српског језика и на први поглед би читалац, који потиче из друге дијалекатске средине или неко коме традиционална народна култура није блиска, могао да ове речи повеже са основним, уобичајеним значењем глагола *писати*”.

¹¹ Према *везир* (тур. *vezir*) „титула високог државног чиновника на Истоку” (РСАНУ, 1962: 471). Лексеми *везирка* М. Бјелетић (1995: 2010) бележи у значењу „име одмила које млада даје заови”.

вези́рка које се односи на заову изостао илустративни материјал, али драгоцену вредност представља дефиниција која реферира на време употребе „назив којим се снаха од милоште (у ранијим временима) обраћала заови или јетрви” (Кожељац, 2014: 52).

2. 2 Именовања која означавају позитивне људске особине (физичке и психичке)

Секундарна номинација често је заснована и на конотативним семантичким компонентама које носе информације о колективним схватањима патријархалног менталитета. На тај начин развијају се нова значења постојећих лексема, која се у овом случају могу односити на именовање заове.

Међу називима којима је снаха од мила ословљавала заову у *Речнику говора јужне Србије* (Златановић, 1998: 230) и *Речнику тимочког говора* (Кожељац, 2014: 274) забележено је именовање *милѐнка*, али без илустративног материјала. Именовањем *милѐнка* реферира се на особу која понашањем и изгледом задовољава естетске и моралне критеријуме традиционалног друштва и подлеже позитивном колективном вредновању.

Семантичким компонентама о општем позитивном вредновању патријархалних говорника подстакнута су и именовања:

убавѐнка (Златановић, 1998: 422; Кожељац, 2014: 574); *убави́ца*: – *Какво́ ђме ми речу́, такво́ ђме им даде́м, некоја́ Убави́ца, некоја́ Пловди́на, некоја́ Трандави́ла* (Ћирић, 2018: 1058); *убавка* (Златановић, 1998: 423).

Поред субјективних оцена појединаца и вредносних ставова говорне заједнице о добром и позитивном, један о кључних фактора при оваквој номинацији јесте ситуациони контекст (Косовский, 1974: 50), односно комуникациона ситуација која условљава различите семантичке реализације лексеме (Ристић, 1996: 100). У датој ситуацији снаха овако ословљава заову како би истакла њене позитивне особине, али и како би се створили добри међуљудски односи.

2. 3. Именовања настала према називима различитих реалија

Заснованост неких именовања може се темељити на асоцијативно-сликовитим представама дијалекатских говорника и не мора нужно бити утемељена на реалној вези између полазног и циљног појма. Чини се да су управо таква именовања *грањи́ца, ду́навка; кѝтица / ђѝтица*.

Примарно значење лексеме *грањи́ца* јесте „деминутив од грана” (Динић, 2008: 109). Наше раније истраживање показало је да се оваква именовања у домену који се односи на квалификацију човековог физичког изгледа заснива на семантичкој компоненти „висок и танак” (Савић-Грујић, 2017: 157) и често носи информацију о недовољној ухрањености, што доприноси негативном семантичком нијансирању. Међутим, секундарна семантичка реализација која се односи на именовање младе женске особе, може садржати допунске позитивне семантичке нијансе базиране на семама „нежна и крхка”. Управо такво значење лексеме *грањи́ца* реализује се при именовању заове:

– *Снаа зовé зълву грањѝца, убавка, пѝсарка, дѝнавка, убавѝца, на убаво ѝме да је* (Златковић I, 2014: 128).

Иако у дијалекатским речницима нема прецизне дефиниције о томе коме је овакво именовање намењено, претпоставка је да се првенствено користило при ословљавању млађе мужевљеве сестре јер се у семантичкој структури лексеме *грањѝца* као и њених синонима *гранка, грањћа, гранчица* идентификује и семантичка компонента „млада”.¹²

Да су оваква именовања често резултат сликовитих асоцијација потврђује и именовање *дѝнавка*. Не може се пронаћи реална веза између реке Дунав и дијалекатских говорника с призренско-тимочког ареала. У прилог нашем тумачењу иде и констатација у илустративном материјалу о принципу који се примењује при одабиру имена „на убаво ѝме да је” (Златковић I, 2014: 128).

У РСАНУ (1975: 502) лексема *кита* забележена је у примарном значењу „свежањ, снопић (цвећа), букет”, док је једно од секундарних фигуративних значења „скуп, група одабраних људи, најбољи или најлепши у скупу” (Исто: 503). Метафоричким преносом на основу семе којом се репрезентује афирмативни став, у призренско-тимочким говорима развило се хипокористично именовање заове *кѝтица / љѝтица*:

– *Кѝтица óтиде на појáту* (Златковић I, 2014: 372); – *Снаа ме је звáла љѝтице и убаво смо се слагáле* (Златковић, 2014: 500).

Хипокористик *лутка* у РСАНУ (1981: 642–643) дефинисан као „назив одмила за дете, девојку, другарицу” потврђен је и у нашој грађи у значењу „име од миља које невеста даје најмлађој заови”:

– *Најмладуту зълву, она бѝше још детé, назвáла сам лѝтко; текá су звáле млáду зълву и дрѝће снаје* (Златковић, 2017: 779).

И ово именовање резултат је др уђе метафоричког повезивања на основу семе која упућује на пријатан визуелни и емотивни доживљај.

2.4. Именовања настала према називима биљака

Науци о језику познате су и лексеме за обраћање мотивисане фитонимима (Бјелетић, 1996а: 89) и оне су углавном намењене женама (Исто, 98). У нашој грађи такву мотивацију имају: *јáбалчица, пловдѝна, трандавѝла*.

Назив *јáбалчица* био је намењен ословљавању млађе заове. Имајући у виду значај јабуке у српској религији и култури,¹³ овакво именовање имало је

¹² У вези с именовањем *грањѝца* не треба искључити ни могућност мотивационе везе с лексемом *граника / граница / грањѝца* којом се именује једна врста храста (*Quercus conferta* Kit). У култури и митологији старих Словена, а и у митологији других индоевропских народа храст је заузимао значајно место. То је свето дрво, симбол постојаности и чврстине (Кулишић, Петровић, Пантелић, 1970: 309).

¹³ „ЈАБУКА (*Pirus malus* L.) – дрво и плод су симбол плодности, здравља, љубави, лепоте; знак брачне везе, здравог потомства; придаје им се светост, имају заштитна и лековита својства, везани су за подземно царство, за бесмртност. Дрво и плод играју значајну улогу у свадбеним

посебну вредност. Њиме се кроз живу и сугестивну слику указивало на лепоту именоване особе, на њену младост и здравље. „Упоредо с прагматичном важношћу, јабука по своме мјесту у митолошком свијету, по значају у културним представама, по својој симболици у народном животу (ослањајући се на стару пантеистичку религију и заједнички индоевропски култ, или се самосвојно развијајући на нашем етничком тлу), далеко надилази остале наше воћке” (Јошић, 2016: 21). Између осталог, јабука је веома важна и у односима између момка и девојке, као и међу младенцима у свадбеном ритуалу (Чајкановић, 1985: 110).

– *Óтиде Јабалчица на жéтву* (Златковић I, 2014: 346).

Пловдина је „сорта слатког црвенкастог грождја” (Жугић, 2005: 274; Динић, 2008: 577). Будући да се не може уочити реална веза између овог воћа и младе жене или девојке, претпостављамо да је овакво именовање засновано на семама субјективне оцене.

– *Имáла сам двé зълве, на сам једну́ окáла Пловдýна* (Ћирић, 2018: 686).

У говорима призренско-тимочке дијалекатске области лексемом *традавил / трендавил / трндафил* именује се врста руже. Ружа је цвет љубави и девичанства (Бјелетић, 1996а: 98), а у народним песмама она се најчешће идентификује с девојком (Чајкановић, 1985: 208). Користи се и у гатањима и љубавним враџбинама (Бјелетић, 1996а: 98).

2. 5. Именовања настала према називима животиња

Млађу заову снаха је ословљавала и хипокористиком *голубица*:

– *Голуби́це, пóздрави ти се једно́ ўбаво момчé* (Златковић I 2014: 121).

„Употреба зоонима за именовање лица карактеристична је за експресивни говорни чин” (Ристић, 2014: 123). Будући да „голуб заузима истакнуто место међу хипокористичима позитивне конотације” (Новокмет, 2020: 271), именујући заову голубицом, снаха тежи да укаже на њену скромност, чедност, смерност, поштење.

Специфичности датих именовања, условљене друштвеним и културним контекстом и широким спектром друштвене перцепције одређених човекових схватања и особина, на језичком плану најчешће се исказују употребом хипокористика (Бјелетић, 1994: 202; Петровић-Савић, 2009: 82). Оваква именовања обично су била свесно одабрана и у складу с карактерним или каквим другим својствима онога коме су намењена (Богдановић, 2019: 74–75). Међутим, иако су најчешће одражавала субјективан став невесте према заови и емотиван родбински однос, из илустративног материјала се види да су понекад била и наметнута: – *Какво́ íме ми речу́, такво́ íме им даде́м* (Ћирић, 2018: 1058) и да је при успостављању алтернативног именовања најважније било задовољити основни критеријум: „на ўбаво íме да је” (Златковић I, 2014: 128). Неретко су

обредима Словена” (СМ, 2001: 233).

алтернативна именована имала и профилактичку сврху и давана су како би невеста заову (а и остале чланове мужевљеве породице) заштитила од себе и предупредила неку нежељену злу силу коју као непозната уноси у нови дом.

Један од важних критеријума при одабиру имена којим ће се снаха обраћати заови била је и старосна доб. Иако у дефиницијама ово разграничење често изостаје, илустративни материјал увек нуди прецизније информације, те се може закључити да је већи број хипокористичних назива био намењен млађој заови: *сэка, сестрица, дада, грањица, лутка, јабалчица, голубица*, док је старија заова ословљавана називима *големица, сэја, дода*.

Иако излази из домена нашег истраживања, кратко ћемо се осврнути на порекло датих именована. Ранија истраживања показала су да родбинска терминологија представља „слој лексике који најдуже одолева страним утицајима” (Бјелетић, 1991: 398). У корелацији с њом јесу и анализирана именована за обраћање, која су већином словенског порекла. Мањи број турцизама, који се примарно односе на друштвени статус, престижна занимања и титуле сведочи о културно-историјским везама и некадашњем повлашћеном статусу Турака и турског језика.

Анализом је утврђено да су се забележена именована користила за обраћање и најчешће између њих и термина сродства није могуће уочити никакву етимолошку везу. „Ту се ради о процесима преношења значења који имају дубље социолошке, психолошке и магијско-симболичке узроке” (Бјелетић, 1996а: 98). Наиме, бројност лексема за ословљавање заове не може се објаснити мимо лингвокултуролошких оквира. Ова именована, као и лична имена, представљају део лексичког блага, носећи у себи „печат историје, културних утицаја и веза, традиције, обичаја, религије, језичког развоја, народне психологије, схватања живота и погледа на свет” (Грковић, 1977: 7). С аспекта савремене језичке ситуације на призренско-тимочком ареалу она су одраз прошлости и не представљају саставни део лексикона како старијих тако ни млађих дијалекатских говорника.

Извори

- Динић, Ј. (2008). *Тимочки дијалекатски речник*. Београд: Институт за српски језик САНУ, Монографије 4.
- Жугић, Р. (2005). Речник говора јабланичког краја. *Српски дијалектолошки зборник*, *ЛII*, 1–470.
- Златановић, М. (1998). *Речник говора јужне Србије*. Врање: Учитељски факултет.
- Златановић, М. (2011). *Речник говора југа Србије*. Врање: Аурора.
- Златковић, Д. (2014). *Речник пиротског говора 1–2*. Београд: Службени гласник.
- Јовановић, В. (2004). Речник села Каменице. *Српски дијалектолошки зборник*, *ЛI*, 313–688.
- Јовановић, В. (2007). Додатак речнику села Каменице код Ниша. *Српски дијалектолошки зборник*, *ЛIV*, 403–520.

- Рајковић Кожељац, Љ. (2014). *Речник тимочког говора*. Неготин: Књижевно-издавачко друштво Лексика.
- РСАНУ (1959–2010). *Речник српскохрватског књижевног и народног језика I–XVIII*. Београд: Српска академија наука и уметности.
- РМС (2017). *Речник српског језика*. Нови Сад: Матица српска.
- Српски дијалектолошки атлас (рукопис)*
- Стојановић, Р. (2010). Црнотравски речник. *Српски дијалектолошки зборник, LVII*, 9–1060.
- Тирић, Љ. (2018). Речник говора Лужнице. *Српски дијалектолошки зборник, LXV*, 1–1166.

Литература

- Бјелетић, М. (1991). Родбинска терминологија код Срба у Румунији. *Научни саста-
нак слависта у Вукове дане*, 20/2, 391–401.
- Бјелетић, М. (1994). Терминологија крвног сродства у српскохрватском језику. *Јужнословенски филолог*, 50, 199–207.
- Вјелетић, М. (1995). Turcizmi u srpskohrvatskoj terminologiji srodstva. *Јужнословенски филолог*, 51, 203–221.
- Бјелетић, М. (1996а). Од девет брата крв (фитоними и термини сродства). *Кодови словенских култура. Биљке* 1, 89–101.
- Вјелетић, М. (1996б). Hungarizmi i germanizmi u srpskohrvatskoj terminologiji srodstva. У Ј. Планкош (Ур.), *Лексичке позајмљенице: зборник радова* (стр. 199–208). Суботица: Градска библиотека, Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Бјелетић, М. (1999). Кост кости (делови тела као ознаке сродства). *Кодови словенских култура. Делови тела* 4, 48–67.
- Бјелетић, М. (2001). *Беле пчеле. Кодови словенских култура. Боје* 6, 106–118.
- Богдановић, Н. (2000). *Бела лоза*. Ниш: Просвета.
- Богдановић, Н. (2019). Невеста – нова и/или непозната. У Н. Богдановић (Ур.), *Од вештице до светице: зборник радова* (стр. 69–75). Ниш: Филозофски факултет Универзитета у Нишу и Удружење истраживача НАЕМИМОНТАНА.
- Вук 1818: Караџић, Вук Стефановић. *Српски рјечник (1818)* (приредио Ивић, Павле, 1987). Београд: Просвета, Нолит; Љубљана: Тискарна Људске правнице.
- Грковић, М. (1997). *Речник личних имена код Срба*. Београд: „Вук Караџић”.
- Драгићевић, Р. (2007). *Лексикологија српског језика*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Јовановић В. (2008). [О Речнику говора јабланичког краја Радмиле Жугић]. *Огледало*, 12-14.
- Јоцић, М. (2011). Ословљавање и обраћање. *Говор Новог Сада*, свеска 2: *Морфосинтаксичке, лексичке и прагматичке особине, Лингвистичке свеске* 9. Нови Сад: Филозофски факултет, 297–346.

- Јошић, Н. (2016). *Воћарска лексика и терминологија у српском језику*. Београд: Институт за српски језик САНУ, Монографије 24.
- Косовский, Б. (1974). *Общее языкознание: учение о слове и словарном составе языка*. Минск: Вышэйшая школа.
- Кулишић, Ш., Петровић, П. Ж. и Пантелић, Н (1970). *Српски митолошки речник*. Београд: Нолит.
- Новокмет, С. (2020). *Називи животиња у српском језику – семантичка и лингвокултуролошка анализа*. Београд: Институт за српски језик САНУ, Монографије 30.
- Марјановић, А. и Savić, S. (1982) Usvajanje i razumevanje termina za označavanje rodbinskih odnosa kod školske dece. *Prilozi proučavanju jezika, 18*, 27–32.
- Петровић-Савић, М. (2009). *Лексика свадбених обичаја у Рађевини*. Београд: Институт за српски језик САНУ, Монографије, 7.
- Петровић-Савић, М. (2011). Терминологија родбинских односа насталих склапањем брака (област Рађевина). У Р. Жугић (Ур.), *Дијалекат – дијалекатска књижевност: зборник радова* (стр. 181–189). Лесковац: Лесковачки културни центар.
- Рељић, М. (2016). Неке особености комуникативног понашања славофоног становништва Косова и Метохије. *Славистика, XX*, 144–152.
- Ристић, С. (1996). Лексичка семантика као одраз односа човека и његовог језика (на примерима именица модела ”особа + морална или психичка особина”). *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику, XXXIX/1*, 99–109.
- Ристић, С. (2014). Квалификатори у српској лексикографији. У Р. Драгићевић (Ур.), *Савремена српска лексикографија у теорији и пракси: колективна монографија* (стр. 113–130). Београд: Филолошки факултет.
- Ристић, С. и Лазећ-Коњик, И. (2018). Концепт ПОРОДИЦА у српском језику (на материјалу речника српског језика). У Ј. Петковић и В. Поломац (Ур.), *Српски језик: статус, систем, употреба: зборник у част проф. Милошу Ковачевићу* (стр. 515–534). Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет.
- Савић, Б. (1995). Невестинска имена. *Етно-културолошки зборник, I*, 268–270.
- Савић-Грујић, А. (2017). Антропографска лексика у говорима сврљишког краја – лингвогеографски приступ. *Српски дијалектолошки зборник, LXIV/2*, 1–307.
- Савић-Грујић, А. (2019). Рефлекси финалног л у лексеми *заова* у говорима призренско-тимочке дијалекатске зоне. *Наш језик, L/2*, 645–653.
- Сикимић, Б (1998). Невестинска имена, од хипокористика до пејоратива. *Српски језик, 3*, 29–55.
- СМ (2001). *Словенска митологија: енциклопедијски речник* (редактори Толстој, С. М., Раденковић, Љ.). Београд: Zepher Book World.
- Таноски, Ф.(1986). *Рјечник родбинских назива*. Осиек: Издавачки центар Радничког свеучилишта Вождар Масларић.
- Чајкановић, В. (1985). *Речник српских народних веровања о биљкама*. Београд: Српска академија наука и уметности и Српска књижевна задруга.

Ana R. Savić-Grujić

A SEMANTIC ANALYSIS OF LEXEMES WITH THE MEANING “SISTER-IN-LAW” IN THE SPEECH OF THE PRIZREN-TIMOK DIALECT AREA

Summary

The paper presents alternative terms used to address a husband's sister, other than the term *snaha*, in the speech of the Prizren-Timok dialect area, from a lexical-semantic point of view. The material for analysis was taken from dialect dictionaries and expanded to include data compiled for the first volume of the *Serbian Dialectical Atlas*. The motivation for analyzing this topic stemmed from the fact that dictionaries contain several different phonetic images of the lexeme *zaova* or sister-in-law along with quite a few alternative (usually metaphorical) names based on the collective expression of the linguistic community. The recorded nomination units were described based on the semantic data confirmed in the dictionaries, and therefore viewed as part of the semantic groups established by M. Bjeletić (1996: 97), which we then modified in accordance with our material: *nominations which denote social status (status within the family, prestigious occupations, titles)*, *nominations which denote positive human features (physical and psychological)*, *nominations which occur based on the names originating from various realia*, *nominations which originated from the names of plants*, *nominations which originated from the names of animals*.

The aim of this paper was to use a lexical-semantic analysis to determine the cultural specificities (beliefs, rituals, symbols, etc.) interwoven into the semantic content of the given nominations, as well as the specific relationships of the speech representatives towards a certain segment of their environment.

The detailed study resulted in numerous conclusions. In traditional culture a *snaha* or daughter-in-law would never address her *zaova* or sister-in-law by her first name, and so these nominations represented an alternative form of address. Almost all the recorded names are hypocorisms, which denote the subjective attitude of the bride towards her sister-in-law, and an emotional familiar relation. A daughter-in-law addresses a sister-in-law in such a manner in order to point out her positive qualities, but also to establish good mutual relations. These names reflect the moral and esthetic norms of patriarchal society and are usually consciously selected in accordance with the character or any other features of the person they are intended for. However, even though these nominations usually reflect the emotional attitude of the newly-arrived bride, it was not infrequent for them to be imposed: – *Kakvo ime mi reču, takvo ime im dadem* (Ćirić, 2018: 1058) (in English: Whichever name they give me, that is how I call them). They often had a prophylactic purpose, and were given so that the addressed individual could be protected from the effects of evil forces. One of the important criteria for the selection of an alternative name is age. A great many names were meant for a younger sister-in-law: *golubica, granjica, jabalčica, lutka, čitica...* More evidence of the applied criteria for selecting a name is provided by a conclusion included in illustrative material “*na ubavo ime da je*” (Zlatković I 2014: 128) (in English: let it be a nice-sounding name). The broader, culturologically colored context is invoked by the negative relationship between a daughter-in-law and a sister-

in-law: – *Neće ti, ćerko, bude lako, imaš ti deveri i zylve* (Zlatanović 1998: 127) (in English: You will not have an easy time of it daughter, you have both brothers- and sisters-in-law).

Even though in the past there were more favorable social circumstances for the spontaneous continuation of these nominations, today a conscious effort is required in order for them to be preserved. Dialect dictionaries as the most precious treasure troves of bygone times nurture words that come to us from far into the past, and with them the meanings and knowledge which are today either completely unknown, or only known to a very small number of speakers. These nominations are a reflection of the past and are no longer a part of the lexicon of either the older or younger dialect speakers.

anasavic81@gmail.com